

DÜNYA KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRASININ KORUNMASINA DAİR SÖZLEŞME'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Serap AKİPEK*

I- GİRİŞ

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme¹, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü²'nün Genel Konferansı'nda 16 Kasım 1972'de kabul edilip, 17 Aralık 1975 yılında yürürlüğe girmiştir³. Sözleşme'nin varlık kazanması, birbiriyle bağlantılı iki ayrı unsura bağlanabilir. Bunlardan ilki, 1970'li yılların başında insanlığın ortak mirası kavramının uluslararası toplumda giderek artan ölçülerde kabul görmeye başlamış olması gerçeğidir. Bu kavramın Sözleşme metnine yansıtışı, doğal veya insan eliyle ortaya çıkmış belli bazı nadide yapıtların, tek bir devlete ait olmanın ötesinde, ayrı bir önem taşıdıklarının kabulü şeklinde somutlaşmıştır⁴. Anılan nitelikteki yapıtların tüm insanlığın ortak mirasının bir parçasını oluşturduğu kabul edilmekle⁵, korunmaları ile ilgili çabalarda herkesin bu anlamda hem yararının bulunduğu, hem hak sahibi olduğu fikri de aynı ölçüde kabul görmektedir. Böylece, tek tek devletlerin

---

(*) A.Ü. Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Bundan böyle, *Dünya Mirası Sözleşmesi* olarak anılacaktır.

² United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).

³ Sözleşme'nin 33. maddesi uyarınca, Sözleşme yirminci onay, kabul veya katılma belgesinin UNESCO Genel Direktörü'ne tevdi tarihinden üç ay sonra yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme'ye 1982'de katılmıştır. Bkz. R.G. tarih: 20.04.1982, sayı: 17670. Türkiye bakımından yürürlüğe giriş tarihi 16.03.1983 olan Sözleşme'nin metni için bkz. R.G. tarih: 14.02.1983, sayı: 17959. Sözleşme'nin RG metni ile, TBMM Kanunlar Dergisi'ndeki metni farklılık göstermektedir. Açıklamalarda R.G. metni esas alınmıştır.

⁴ Bkz. Sharon A. WILLIAMS: *The International and National Protection of Movable Cultural Property: A Comparative Study*, Dobbs Ferry, N.Y.: Oceana Pub., 1978, s. 173. Sözleşme'nin düzenleme konusu taşınmaz nitelikteki kültürel ve doğal mallar olmakla birlikte, insanlığın kültürel ve doğal mirası fikrine dayanması nedeniyle önem taşıdığı hk. *Ibid.*, *loc.cit.*.

⁵ Dünya Mirası Sözleşmesi'nin, düzenlediği alanda ağırlık taşıyan bir uluslararası metin olarak ilk defa "property" yerine "heritage" terimini kullanmasının önemi hk. bkz. Gael M. GRAHAM: "*Protection and Reversion of Cultural Property: Issues of Definition and Justification*" in *INT'L LAW.*, vol. 21, no. 3, Summer 1987, s. 775-776.

ulusal miraslarının korunmasını teşvik ederek, neticede bir Dünya Mirası kavramına ulaşılmaktadır⁶. 1970'li yıllara gelindiğinde, uluslararası toplumun bu tür sit⁷ alanlarının korunması yönünde harekete geçmeye istekli olması, Sözleşme'nin şekillenmesinde etkin olan bir diğer unsurdur. Uluslararası toplumun, Yukarı Nil'de inşa edilen Aswan Barajı nedeniyle su altında kalma tehlikesi ile karşılaşan anıtların kurtarılması amacıyla sergilediği hassasiyet sonucu, UNESCO ve diğer uluslararası örgütler harekete geçmekte gecikmemişlerdir⁸. Dünya doğal mirasının korunması yönünde ise, Doğanın ve Doğal Kaynakların Muhafazası Uluslararası Birliği (IUCN)⁹, 1950'lerden başlayarak önemli doğal yerleşimlerin korunmasında, çeşitli hükümet, şirket ve kişilerin de finansal desteğini alarak faaliyette bulunmaktaydı.

Ancak, kültürel ve doğal mirasa yönelik tehdidin boyutları arttığı oranda, nadide kültürel ve doğal önem taşıyan alanların belirlenerek korunması için süreklilik arzeden bir hukuki, idari ve finansal işleyişin gerekliliği, UNESCO, IUCN ve benzeri örgütlerin münferid olaylara ilişkin girişimlerini desteklemeyi zorunlu kılmıştır. Amacı, *nadide*¹⁰ evrensel değer taşıyan doğal ve kültürel alanların korunması olan Dünya Mirası Sözleşmesi böyle bir işleyişi öngörmektedir. Sözleşme kapsamında, uluslararası koruma

⁶ Bkz. Karen S. JORE. "The Illicit Movement of Art and Artifact: How Long Will the Art Market Continue to Benefit from Ineffective Laws Governing Cultural Property?" in BROOKLYN J. INT'L L., vol. 13, Jan. 1987, s. 65.

⁷ 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, sit'i, "tarih öncesinden günümüze kadar geçen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alan" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. m. 3/a(3). Sit tanımı, önemi, korunması, türleri hk. geniş bilgi için bkz. Lyndel V. PROT & P.J. O'Keefe: Law and the Cultural Heritage, vol. 1: Discovery & Excavation. Professional Books Ltd., 1984, para. 527-530, 732-736.

⁸ "1968 UNESCO Recommendation Concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private Work", bu aşamada harekete geçilmesini sağlayan düzenleme olmuştur. Bkz. GRAHAM, *op.cit.*, s. 776; Konu hk. geniş bilgi için bkz. Protection of Mankind's Cultural Heritage, Sites and Monuments, UNESCO, 1970, s. 39-60. Fırat Nehri üzerinde inşa edilen Birecik Barajı nedeniyle, sular altında kalan Zeugma (Belkıs) antik kentini kurtarma çalışmaları ve Zeugma Girişim Grubu hk. bkz. Özgen ACAR: "Zeugma'da ilginç ve garip olaylar yaşanıyor", Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ekim 2000; Zeugma hk. ayrıca bkz.

<http://www.gap.gov.tr/English/Oproje/birecik.html>. Karkamış ve Ilısu baraj projelerinin etki alanında kalan eserlerin kurtarılması amacıyla, 1998'de Kültür Bakanlığı, DSİ ve ODTÜ Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi'nin çalışmaları doğrultusunda, ilk belirlenmede bu projelerin hayata geçirilmesinden etkilenecek 250 arkeolojik yerleşim yerinin bulunduğu hk. bkz. "16 Arkeolojik yer yok olacak", Cumhuriyet Gazetesi, 21 Şubat 2001; Ayrıca bkz.

<http://www.odtumd.org.tr/calismagr/yayin/bulten/88/etkinlik15.html>.

⁹ The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources.

¹⁰ Sözleşme'nin İngilizce orijinal metninde geçen *outstanding* kelimesi, Türkçeye *istisnai* olarak çevrilmiştir. *Nadide*; seçkin; az bulunur kelimeleri daha uygun bir karşılık olabilirdi.

ibaresinden anlaşılması gereken, devletlerin, ulusal miraslarını saptayarak muhafaza etme gayretlerini destekleyen bir uluslararası işbirliği ve yardım sisteminin kurulmasıdır¹¹. "*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması için Hükümetlerarası Komite*"¹² (Dünya Mirası Komitesi), "*Dünya Mirası Listesi*"¹³, "*Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi*"¹⁴ ve "*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Fonu*"¹⁵ (Dünya Mirası Fonu) bu amacı gerçekleştirmeye yönelik mekanizmalar olarak öngörülmüştür. Dünya Mirası Komitesi, nadide evrensel değer taşıyan kültürel ve doğal sit alanlarını seçerek, Dünya Mirası Listesi'ne veya ciddi bir tehdit altında iseler, Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne dahil etmek yetkisi ile donatılmıştır. Her iki listede mevcut veya dahil edilebilecek sit alanlarının korunması amacıyla Dünya Mirası Fonu'ndaki birikimleri kullanmak da Komite'nin yetki alanına girmektedir. Bu anlamda Komite'nin başlıca işlevi, Sözleşme'nin getirdiği sistemin, öngörüldüğü biçimde işlemlerini sağlamak şeklinde özetlenebilir¹⁶. Sözleşmenin tarafı devletler, UNESCO'nun olağan bütçesine katkıları oranında Fon'a da katkıda bulunma yükümlülüğü altındadır. Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen sit alanlarının korunmasında azami gayreti göstermek, yine Sözleşme'de taraf devletlere yönelik bir hukuki yükümlülük olarak öngörülmüştür.

Dünya Mirası Sözleşmesi'nin amacı, yeryüzünde bulunan nadide kültürel ve doğal alanların korunması olarak belirlendiğinden, doğal hayatın korunması alanındaki işlevi de bu belirleme nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Kendine özgü hayvan ve bitkileri içeren, ancak nadide bir nitelik taşımayan doğal ortamlar, Sözleşme'nin sağladığı yararlardan en azından doğrudan faydalanamayacaklardır. Sözleşme, kendi içinde getirdiği tüm bu sınırlamalara rağmen¹⁷ doğal hayatın korunması bakımından önem ve ağırlık taşıyan bir metin olmaya devam etmektedir. Dünya Mirası Listesi aracılığı ile yeryüzündeki en nadide doğal ortamların uluslararası boyutta tanınmasına yönelik bir mekanizma işlerlik kazanırken, Dünya Mirası Fonu, olanakları kısıtlı taraf devletlere, bu tür alanları korumaları için, Fon'a yaptıkları katkıları aşan ölçülerde finansal ve teknik yardım olanağını

¹¹ Bkz. Jeanette GREENFIELD: *The Return of Cultural Treasures*. Cambridge University Press, 1989, s. 219; WILLIAMS, *loc.cit.*; JORE, *loc.cit.*

¹² Intergovernmental Committee for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (The World Heritage Committee).

¹³ World Heritage List.

¹⁴ List of World Heritage in Danger.

¹⁵ Fund for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage of Outstanding Universal Value (World Heritage Fund).

¹⁶ Bkz. WILLIAMS, *loc.cit.*

¹⁷ Çok sayıda devletin onayına dayanan geniş bir kabul görmeyi amaçlayan Sözleşme'nin, taraf devletleri herhangi bir mevzuat değişikliğine zorlamamasının, ihlâl halinde uygulanacak somut zorlama yolları öngörmemesinin, uygulamadaki etkinliğini azalttığı hk. JORE, *op.cit.*, s. 65-66.

sağlamaktadır. Bu anlamda, Dünya Mirası Sözleşmesi, gelişmekte olan ülkelere az bulunur doğal ortamların korunmasında maddi teşvik sağlayan kendine özgü bir antlaşma örneğidir¹⁸. Tam olarak işleyişe geçmesiyle birlikte, düzenleme alanında etkin bir hukuki koruma sağlayacağıının işaretlerini veren Sözleşme sayesinde, az bulunur değeri haiz doğal alan Dünya Mirası Listesi'ne alınmış, pek çoğunun korunması yönünde yine Sözleşme aracılığı ile yardım olanakları sağlanmıştır.

Değerlendirmenin Uluslararası Doğal Hayatın Korunması Hukuku açısından yapılacak olması nedeniyle, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin yapısı, işleyişi, getirdiği mekanizmalar, bu bağlamda, özellikle doğal ortamlar bakımından ele alınacaktır.

II- DÜNYA MİRASI SÖZLEŞMESİ'NİN YAPISI

1- Sözleşmenin tarafları

Dünya Mirası Sözleşmesi'ne taraf olan devletler yeryüzünün hemen her bölgesini kapsayacak bir dağılım sergilemektedir¹⁹. Böylesine geniş bir katılımın gerisinde yatan başlıca sebeplerden biri, âkit devletlere, Sözleşme aracılığı ile kendi ülkelerinde bulunan doğal ve kültürel değeri haiz nadide alanların uluslararası boyutta tanınması yolunun açılmasıdır. Anılan nitelikteki sit alanlarının korunmasında, olanakları kısıtlı devletlere finansal ve teknik yardım olanaklarının sağlanması, Sözleşme'nin cazibesini arttıran bir başka nedendir. Dünya Mirası Fonu'na, alabilecekleri finansal ve teknik yardımın değerini aşan ölçüde katkıda bulunan devletler ise, Fon'da toplanan paranın yeryüzündeki son derece seçkin nitelikler taşıyan kültürel ve doğal sit alanlarının korunması amaçlı harcanacağı güvencesi ile donatılmışlardır.

Taraf devletlerin yeryüzündeki dağılım bakımından geniş bir yelpaze oluşturması, Sözleşme'nin etkinliğini arttıran hayati bir unsurdur. Gelişmiş ülkelerin desteği, güçlü bir Fon'un varlığı için vazgeçilmez iken, çok sayıdaki gelişmekte olan ülkenin sistem içinde yer alması da, nadide nitelikler taşıyan doğal alanların önemli bir kısmı bu ülkelerde bulunduğundan aynı ölçüde önem arz etmektedir²⁰.

¹⁸ Bkz. Simon Lyster: International Wildlife Law, Cambridge University Press, 1993, s. 209.

¹⁹ Sözleşme'ye taraf 164 devletin listesi için bkz. <http://www.unesco.org/whc/wldrat.htm#debut>.

²⁰ Önemli doğal ortamlara sahip olan Botswana, Kenya, Papua Yeni Gine örnekleri yanında, Fon'a önemli katkıda bulunabilecek olmaları veya denetimleri altındaki geniş bölgeler nedeni ile önem taşıyan Çin, Japonya, Rusya gibi.

2- Dünya Mirası Listesi

Dünya Mirası Komitesi'nin en önemli görevi, âkit devletlerin aday olarak gösterdikleri ve kendi ülke sınırları içerisinde yer alan sit alanları arasından yapacağı seçimle Dünya Mirası Listesi'ni oluşturmaktır²¹. Komite bir sit alanının Liste'ye dahil olmak için gerekli nitelikleri taşıdığı konusunda ikna olsa bile, alanın seçmeye konu olabilmesi, ancak yer aldığı ülke devletinin Sözleşme'nin öngördüğü usul çerçevesinde bir öneride bulunması ile mümkündür. Öngörülen yol, sadece Sözleşme'nin tarafı olan devlet ülkelerinde yer alan sit alanları bakımından işlerlik kazanabilir²². Sözleşme gereğince, Komite âkit devletlerin verdiği envanterleri, saptadığı ölçütlere göre değerlendirerek, seçkin evrensel değer taşıdığına ikna olduğu kültürel ve doğal alanları içeren bir Liste hazırlamak, güncelleştirmek ve Dünya Mirası Listesi başlığı ile yayımlamakla görevlidir²³.

²¹ "Bir varlığın Dünya Kültür Mirası Listesine alınması, ilgili Devletin onayını gerektirir. Üzerinde birden çok devletin egemenlik veya kaza hakkı iddiasında bulunduğu bir toprakda bulunan bir kültürel varlığın listeye alınması anlaşmazlığa taraf olan devletlerin haklarını hiçbir biçimde etkilemeyecektir." Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 11/3. İngilizce metinde, "The inclusion of a property situated in a territory" ibaresi, "bir toprakta bulunan bir kültürel varlığın" olarak tercüme edilmiştir. Orijinal metinde "cultural" belirlemesi yoktur. Aynı şekilde, örneğin, 22, 23 ve 26. maddelerde "World Heritage Committee" olarak geçen ibare, "Dünya Kültür Mirası Komitesi" olarak tercüme edilmiştir. m. 11/4'de görüldüğü gibi, World Heritage List'in Dünya Kültür Mirası Listesi, List of World Heritage in Danger'ın Tehlike altındaki Dünya Kültür Mirası Listesi olarak çevrildiği örnekler de vardır. Sözleşme'nin İngilizce metninde *property* olarak geçen kelime Sözleşme'nin Türkçe metninde ısrarla *varlık* olarak tercüme edilmektedir. Özellikle çok-taraflı uluslararası anlaşmalar aracılığı ile hem ulusal , hem uluslararası seviyede varılmak istenen hedef, terimlerde birömekliği sağlayarak ortak bir dilin oluşturulması ve bu sayede, anlaşmanın düzenleme konusu olan alanda tektipliğe varılmasını kolaylaştırmaktır. *Property* bir hukuk terimidir. Varlık ise, bu haliyle ne Türkçe hukuk dilinde, ne de yabancı dillerdeki hukuk terminolojisinde karşılığı olmayan bir kelimedir.

²² "Bu Sözleşmeye Taraf olan her Devlet, kültürel ve doğal mirasının bir parçasını oluşturan, kendi topraklarında bulunan ve bu maddenin 2. paragrafındaki listeye girmesi uygun olan kültürel varlıklarının bir envanterini, mümkün olan en kısa sürede, "Dünya Kültür Mirası Komitesi"ne sunacaktır. Nihai addedilemeyecek olan bu envanter sözkonusu kültürel varlığın yerini ve önemini içeren belgeleri ihtiva edecektir." Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 11/1. Maddenin İngilizce metni şöyledir: "Every State Party to this Convention shall, in so far as possible, submit to the World Heritage Committee an inventory of property forming part of the cultural and natural heritage, situated in its territory and suitable for inclusion in the list provided for in paragraph 2 of this Article. This inventory, which shall not be considered *exhaustive*, shall include documentation about the location of the *property* in question and its significance." Dünya Mirası Komitesi teriminin daha önce anılan hatalı tercümesinden başka, orijinal metinde kültürel ve doğal mirası kapsayacak biçimde kullanılan terimler, *kültürel varlık* olarak çevrilmiştir. *Exhaustive* terimi, "nihai addedilmemek" olarak türkçeleştirilmiştir.

²³ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 11/2. Paragrafın son cümlesi olan "En geç her iki yılda bir, güncelleştirilmiş bir liste dağıtımına tabi tutulacaktır." gerekliliği, uygulamada Komite'nin yıllık toplantıları sonrasında güncelleştirilmiş Liste'nin basılması şeklinde yerine

A- Sit alanının Liste'ye alınmasında aranan ölçütler

a- Sit alanının değeri

Bir sit alanının Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilecek değerde bulunması öncesinde, sit alanının içinde yer aldığı ülke devletinin, sözkonusu sit alanını kültürel veya doğal mirasının bir parçası kabul etmesi gerekmektedir. Dünya Mirası Sözleşmesi'nin 1 ve 2. maddeleri, Sözleşme'nin amacı bakımından hangi alanların kültürel ve doğal miras olarak kabul edilebileceğine ilişkin tanımları vermekte, izleyen madde de, ülkesinde bulunan ve ilk iki maddede belirlenen tanımlamalara uyan alanları belirleyerek betimlemek görevini her bir âkit devlete yüklemektedir. İnceleme konumuz olan ve Sözleşme'nin Doğal Hayatın Korunması Hukuku bakımından değerlendirilmesi açısından önem taşıyan 2. madde:

i) estetik veya bilimsel açıdan nadide evrensel değer taşıyan fiziksel ve biyolojik oluşumlar veya oluşum grupları; veya

ii) jeolojik ve fizyografik oluşumlar ile, bilimsel veya koruma amaçlı bakış açısından nadide evrensel değer taşıyan yokolma tehdidi altında bulunan hayvan ve bitki türlerinin belirlenmiş yaşam alanları; veya

iii) bilim, koruma veya doğal güzellik bakımından nadide evrensel değer taşıyan doğal sit alanları veya belirlenmiş doğal alanları doğal mirasın parçası olarak kabul etmektedir.

2. maddenin özü, sadece nadide evrensel değer taşıyan fiziksel alanların seçmeye konu olabilesidir. Bu belirleme ile, ancak taşınmaz nitelikteki mallar Sözleşme'nin düzenleme alanına girmekte, aynı belirleme, taşınır

---

getirilmektedir. Sözleşmenin kaleme alınması sırasında 46 devlete ait 165 sit alanı bu Liste'de yer almaktaydı. Günümüzde Liste'de yer alan ve 122 taraf devlete ait toplam 690 taşınmazın 529'u kültürel, 138'i doğal, 23'ü ise karma nitelikli ortamlardan oluşmaktadır. Liste'nin son hali için bkz.

<http://www.unesco.org/whc/heritage.htm#debut>.

Türkiye'nin Liste'de bulunan kültürel ve kültürel+doğal (karma) sit alanlarının Liste'ye giriş tarihine göre sıralanışı şöyledir: Kültürel sit alanları; 1985 İstanbul'un tarihi yerleri, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası. 1986 Hattuşaş (Boğazköy), 1987 Nemrud Dağı, 1988 Xantos-Letoon. 1994 Safranbolu, 1998 Truva Arkeolojik Kenti. Karma sit alanları; 1985 Göreme Ulusal Parkı, Kapadokya, 1988 Hierapolis-Pamukkale. Liste için bkz.

<http://www.unesco.org/whc/sp/tur.htm>. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün Liste'de bulunan dokuz sit alanı ve Endikatif Geçici Liste başlığı altında sıraladığı, Liste'ye girebilecek nitelikte bulunduğu diğer sit alanları için bkz. <http://www.kultur.gov.tr/main-t.html>.

sanat eserlerini düzenleme dışı bırakan kültür mirası bakımından da geçerli olmaktadır²⁴.

Hiç kuşkusuz, taraf devletin ülkesindeki bir alanı Sözleşme'nin 2. maddesi anlamında doğal mirasının bir parçası olarak belirlemesi, her halde bu alanın Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmesi anlamına gelmemektedir. Liste'nin oluşturulmasından sorumlu olan Dünya Mirası Komitesi, âkit devletin 1 ve 2. maddeler uyarınca kültürel veya doğal miras olarak belirlediği alanların Liste'ye dahil edilmeye değer olup olmadığına ilişkin ölçütleri belirlemekle görevlidir²⁵. Komite'nin bu amaçla 1979 yılında kabul ettiği ve daha sonraki dönemlerde gözden geçirilen Uygulama Rehberi, üstlendiği görevin her aşamasında Komiteye yol gösterecek ölçütleri içermektedir²⁶. Sözleşme'nin 2. maddesinde yer alan belirlemelere uyan bir sit alanı, ancak Uygulama Rehberi'nde belirlenen ölçütlere de uyuyor ise Dünya Mirası Listesi'nde yer alabilecektir. Bu ölçütler:

i) yeryüzünün gelişiminde tarihsel olarak belli başlı aşamaları temsil eden nadide örnekler; veya

ii) süregelen jeolojik süreç, biyolojik gelişim ve insanoğlunun doğal çevreyle ilişkisini temsil eden nadide örnekler; ölçüt, yeryüzünün gelişimi dönemlerinden farklı olarak bitki ve hayvan topluluklarının gelişim süreçleri, kara ve deniz alanları ile tatlı su kaynakları üzerinde yoğunlaşmaktadır; veya

iii) süperlatif (en üstün) doğal fenomenler, istisnai doğal güzellikleri ve estetik önemi haiz alanlar; örneğin, önemli ekosistemlerin nadide örnekleri, veya

iv) biyolojik çeşitliliğin *in situ* (yerinde; mahallinde) muhafazasında önem taşıyan doğal ortamlar; bilimsel veya koruma amaçlı bakış açısından nadide evrensel değer taşıyan, tehdit altındaki hayvan ve bitki örneklerini içeren önemli doğal ortamlar da dahil

olarak sıralanmıştır²⁷.

²⁴ Sözleşme uyarınca kültür mirasının parçası sayılan taşınmazlara ilişkin ölçüt ve belirlemeler hk. bkz. GREENFIELD, *op.cit.*, s. 220-221.

²⁵ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 11/5.

²⁶ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention Bundan böyle, Uygulama Rehberi - Operational Guidelines olarak anılacaktır. Tam metin için bkz. <http://www.unesco.org/whc/opgutoc.htm#debut>.

²⁷ Bkz. Operational Guidelines, para. 44/a. (Criteria for the Inclusion of Natural Properties in the World Heritage List, para. 43-45)

Doğal hayatın korunması bakımından özel bir önem taşıyan ölçüt (iv) uyarınca, nadide evrensel değer taşıyan tehdit altındaki örneklerin yaşam alanları, kayda değer bir başka nitelikleri olmasa da Liste değerlendirmelerine konu olabilecektir. Yine aynı ölçüt, *bilimsel veya koruma amaçlı bakış açısından nadide evrensel değeri olan türler* belirlemesi ile bazı türlerin bu niteliğinin bulunmadığını zımnen kabul etmektedir²⁸. Uygulama Rehberi böyle bir ayırımın doğuracağı olumsuzluklara işaret etmemekle beraber, Komite'nin genel eğilimi bütün türlerin evrensel değer taşıdığı yönündedir.

b- Sit alanının unsurlarının tamam olması

Uygulama Rehberi, Dünya Mirası Listesi'ne alınacak bir sit alanının, bütünlüğüne (tamamiyetine) ilişkin bazı şartları taşıması konusunda ısrarlıdır. Bütünlük koşulları ile ilgili değerlendirmeler, sözkonusu *sit alanının değeri* ile ilgili dört ölçütten hangisine uyduğuna göre değişiklik göstermekle birlikte, değerlendirmenin özünde, sit alanının sahip olması gereken esaslı unsurları içermesi ve kendi kendine yetmesi aranmaktadır²⁹. Alanın etrafını çevreleyen koruma amaçlı bir tampon bölgenin kurulması da yine Uygulama Rehberi'nin sit alanının bütünlüğü ile ilgili olarak aradığı nihai bir gerekliliktir³⁰.

c- Sit alanının koruma altına alınmış olması

Dünya Mirası Sözleşmesi ve Uygulama Rehberi, sit alanının Liste'ye dahil olmak için, ulusal park veya doğal rezerv benzeri bir koruma altına alınmış olmasını şart koşmamaktadır. Bununla beraber, Uygulama Rehberi, yokolma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan bir taşınmaz malın adaylığının, iyileştirici önlemleri içeren bir eylem planı ile desteklenmesini öngörmekte, bu önlemlerin ilgili âkit devlet tarafından belirlenen sürede yaşama geçirilmemesi halinde, Komite'nin sözkonusu taşınmazın Liste'den çıkarılması hususunu gözönüne alabileceğini kabul etmektedir³¹. Böyle bir

²⁸ Özellikle yokolma tehdidi altındaki bazı hayvan türleri bakımından böyle bir belirlemenin doğrulayabileceği çarpık sonuçlar için bkz. Lyster, *op.cit.*, s. 214.

²⁹ Bkz. Operational Guidelines, para. 44/b. Örneğin, ölçüt (i) uyarınca, bir yanardağın, ölçüt (ii) uyarınca bir tropikal yağmur ormanının, ölçüt (iii) uyarınca, şelale ile bütünleşen manzara değeri olan bir sit alanının, ölçüt (iv) uyarınca, bir tropikal savananın taşınması gereken bütünlük öğeleri için sırasıyla bkz. para. 44/b/i/ii/iii/iv. Yanardağın magma tabakalarının tamlığı, lav akıntılarında oluşan kaya türleri ile patlama tiplerinin tamamının veya büyük kısmının volkanik arazide temsil edilmesi, bir doğal sit alanı olmak için taşıması gereken unsurlar olarak sayılmaktadır.

³⁰ Bkz. *Ibid.*, para. 17; 44/b/vi.

³¹ Bkz. *Ibid.*, para. 22. A.B.D. örneğinde görüldüğü gibi, Sözleşme'nin tarafı bazı devletler halen koruma altında bulunan sit alanlarını aday gösterme yolunu tercih etmektedir.

önşartın gereği olarak, halihazırda ulusal seviyede koruma altına alınmış bulunan bir alanın Liste'ye alınmasının hem taraf devlet, hem sözkonusu sit alanı bakımından yararlar doğurduğu bir gerçektir. Bu sayede, ilgili taraf Dünya Mirası Fonu'ndan yardım talebinde bulunabileceği gibi, Sözleşme'nin öngördüğü Liste içinde yer almakla sağlanmış bir statüye kavuşan alan da, sözde korunan ama gerçekte tehdit altındaki konumundan kurtulma şansına kavuşacaktır.

d- Gözönüne alınacak diğer hususlar

Uygulama Rehberi, bir sit alanının Dünya Mirası Listesi'ne dahil olmasında esas alınacak ölçütün, Dünya Mirası Komitesi'ne aday konumundaki sit alanını sadece kendine özgü nitelikleri üzerinden değerlendirme olanağı sağlamak üzere öngörüldüğünü ifade etmektedir³². Sit alanını aday gösteren tarafın Dünya Mirası Fonu'ndan teknik işbirliği yardımı alabilmesi gibi değerlendirmeler, Komite'nin vereceği kararda etkisi olmayacak hususlardır. Komite'nin hedefi, yeryüzünün nadide evrensel değer taşıyan kültürel ve doğal alanlarını gerçek anlamda yansıtan bir Liste'yi, kamuoyunu bilgilendirmek ve eğitmek amacıyla oluşturmaktan ibarettir. Uygulama Rehberi'nin bu noktada üzerinde durduğu bir başka gereklilik, Komite'nin Liste'de yer alan kültürel ve doğal mirasın parçası olan mallar arasında bir denge oluşturmaya gayret sarfetmesidir³³. Sözleşme'nin "kültürel" yönüne karşı oluşan önyargı, Dünya mirası statüsünde doğaldan ziyade kültürel mal bulunabileceği gerçeğini de göz ardı etmeden bu dengenin telafisi zorunluluğunu doğurmaktadır.

B- Envanter kayıtları

Dünya Mirası Sözleşmesi, taraf devletlerin kendi ülke sınırları içerisinde bulunan ve Dünya Mirası Listesi'ne girmesinin uygun olacağını düşündükleri sit alanlarını gösteren envanterleri mümkün olan en kısa sürede

---

A.B.D.'nin Liste'de bulunan sit alanları, *U.S. National Park Service Act* ile koruma altında bulunan yerlerden oluşmaktadır. Bkz.

<http://www.unesco.org/whc/sp/usa.htm>.

³² Bkz. *Operational Guidelines*, para. 6/ii.

³³ Bkz. *Ibid.*, para. 6/iii; Ayrıca, *VI. Balance Between the Cultural and Natural Heritage in the Implementation of the Convention* için bkz. *Ibid.*, para. 126. Dünya Mirası Komitesi, 1994'de kabul ettiği "*Küresel Strateji*" ("*Global Strategy*") aracılığı ile, Dünya Mirası Listesi'ne tüm Dünya'yı temsil eden, dengeli bir nitelik kazandırmak istemektedir. Amaçlanan, Liste'nin yeryüzünün nadide evrensel değerdeki kültürel ve doğal çeşitliliğini yansıtmasıdır. Global Strateji'yi hayata geçirmek için düzenlenen konferans ve çalışmalar, Afrika, Pasifik bölgesi, Arabistan, And'lar, Karayipler ile Orta ve Güneydoğu Asya'yı kapsayan bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu çalışmalar ve Raporlar (Progress Reports) için bkz. http://www.unesco.org/whc/nwhc/pages/doc/dc_p7a.htm#dcbut.

Dünya Mirası Komitesi'ne vermelerini istemektedir. Devletlerin kültürel ve doğal mirasın parçası olan sit alanlarının Komite'ye sundukları envanter kayıtlarında sayılanlarla sınırlı olmayacağı, düzenlemenin bir başka belirlemesidir³⁴. Hazırlanan envanterin Komite'ye verilmesi, kayıtlarda yer alan sit alanlarının resmen aday gösterilmesi gibi bir netice doğurmamaktadır. İleride Liste'ye alınması muhtemel sit alanlarının envanterler aracılığı ile kapsamlı olarak sıralanması, Komite'ye nadide evrensel değerdeki yerleri seçmede rehberlik etme işlevini de üstlenmektedir. Ancak, anılan düzenlemenin gereğini, Sözleşme'ye taraf olan devletlerden pek azı yerine getirmiştir³⁵.

C- Adaylık başvurularında izlenen takvim

Uygulama Rehberi, Liste'ye aday gösterme ile ilgili işlemlerin yürütülmesinde uyulacak takvimi net bir şekilde belirlemektedir³⁶. Her yılın 1 Temmuz'u, o yıl içinde adaylık işlemleri yürütülecek başvuruların Sekreteryaya iletilmesinde son gündür. Sekreteryaya, 15 Eylül itibariyle başvuruları kayda geçirerek, her bir adaylığı orijin ve içerik bakımından denetlemekte, doğal mirasa dahil sit alanlarının adaylığını değerlendirmesi için IUCN'ye göndermektedir. IUCN'nin gerekli değerlendirmeyi yaparak Büro³⁷'ya iletmesinin sonrasında, her bir adaylık ve onunla ilgili değerlendirme, Dünya Mirası Komitesi Bürosu'nun üyelerine dağıtılmaktadır. Büro, Sözleşme'nin tarafı tüm devletlere önerilerini Temmuz ayında gönderirken, aynı zamanda aday gösteren devletlerden başvuruları ile ilgili daha fazla bilgi talep edebilmektedir. Böyle bir talep halinde, adaylık başvuruları ile ilgili ek bilgilerin Temmuz-Kasım aylarında Büro'ya ulaştırılması sonrasında, Dünya Mirası Komitesi'nin Aralık ayında toplanarak aday sit alanlarından hangilerinin Liste'ye alınacağına karar

³⁴ Sözleşme'nin 11/1 maddesinin Türkçe tercümesi, tercümenin İngilizce metin ile arasındaki uyumsuzluk için bkz. *supra*, dipnot 21. Uygulama Rehberi, sözkonusu envanterlerin, ilgili devletin gelecek 5 ilâ 10 yıllık dönemde aday göstereceği alanları içermesini önermektedir. Bkz. Operational Guidelines, para. 7.

³⁵ Sözleşme metninin oluşturulması aşamasında, sadece Brezilya, Kanada, Federal Almanya, Fransa, Hindistan, Pakistan, Portekiz ve A.B.D. doğal sit alanlarını içeren envanterleri Komite'ye vermişlerdir. Bununla beraber, IUCN, yeryüzünde Dünya Mirası niteliği taşıyan doğal sitlerin geçici envanterini hazırlamıştır. Bkz. The World's Greatest Natural Areas. An Indicative Inventory of Natural Sites of World Heritage Quality (IUCN, 1982).

³⁶ Bkz. Operational Guidelines, *Procedure and timetable for the processing of nominations*, para. 65-67.

³⁷ Komite tarafından her yıl seçilen yedi devletin temsilcilerinden oluşan Büro, aday gösterilen sit alanlarının Liste'ye alınıp alınmayacağına dair önerilerini Komite'ye sunmak, Liste'de bulunan yerlerin muhafazasına ilişkin raporları inceleyerek, geleceğe yönelik iyileştirici tedbirler önermek, ciddi bir tehdidin varlığına kanaat getirdiği hallerde, bir taşınmazın Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne alınması yönünde Komite'ye çağrıda bulunmak, belli bir miktara kadar olan uluslararası yardım taleplerini onaylamak yetkileriyle donatılmıştır.

vermesi gerekmektedir. Sekreteryaya, Komite'nin aldığı tüm kararları içeren Aralık ayı oturumuna ait raporu taraf devletlere Ocak ayında gönderir³⁸.

Bu işleyişte görev yapan organların sınırlı kadroları gözönüne alındığında, herhangi bir yıl zarfında değerlendirilerek, onaylanacak adaylıkların sayısı da bu ölçüde sınırlı kalmaktadır. Ancak, Uygulama Rehberi, Liste'ye alma işleminin tedricî olmasının amaçlandığını ve bu anlamda, gerek Liste'de yer alabilecek, gerek her bir devletin aday gösterebileceği sit alanlarının sayısına yönelik bir sınır getirilemeyeceğini açıkça belirtmektedir³⁹.

D- Ülkesel uyumsuzluklar

Dünya Mirası Sözleşmesi, kendi ülkesinde yer alan ve kültürel ve doğal mirasın bir parçası olarak kabul ettiği sit alanlarını belirleme görevini âkit devletlere bırakmaktadır⁴⁰. Sit alanının Dünya Mirası Listesi'ne alınması için ilgili devletin onayının aranması gerekliliği⁴¹, zaman zaman Dünya Mirası Komitesi üyeleri arasında ateşli tartışmalara sebep olmaktadır⁴².

---

³⁸ Başvuru ve sonrasında yürütülecek işlemler ile ilgili takvim, insan faaliyetleri veya doğal olaylar sonucu zarar gören taşınmazlar bakımından uygulanmaz; bu taşınmazların adaylık başvurularına ilişkin işlemler, acil durumlar için gereken hızla yürütülecektir. Bkz. Operational Guidelines, para. 67.

³⁹ Bkz. *Ibid.*, para. 6/iv.

⁴⁰ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 3. "Yukarıda 1. ve 2. maddelerde belirtilen ve kendi toprakları üzerinde bulunan çeşitli varlıkları saptayıp belirlemek bu Sözleşmeye taraf olan her devlete ait bir sorumluluktur." "It is for each State Party to this Convention to identify and delineate the different properties situated on its territory mentioned in Articles 1 and 2 above." Uluslararası hukukta hava, kara ve deniz boyutlarının hepsini içerecek şekilde anlaşılan *territory* - devlet ülkesi - *ülke* kavramı, Türkçe'ye *toprak* olarak çevrilmiştir. Toprak deyimi bu haliyle sadece kara ülkesini ifade ettiğinden, Türkiye'nin deniz ülkesine dahil olan yerlerin deniz yatağı ve toprak altında bulunan kültürel ve doğal zenginliklerimiz, yanlış tercüme nedeni ile, Sözleşme'nin uygulama alanı dışında bırakılmaktadır.

⁴¹ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 11/3. 11/3'ün hatalı Türkçe tercümesi için bkz. *supra*, dipnot 21.

⁴² Ürdün'ün eski Kudüs'ü ve Surlarını, Sözleşme'ye taraf olmayan İsrail'in onayını almaksızın Kültür Mirası Listesi için aday göstermesiyle, Komite anlaşmazlık konusu meseleleri görüşmek üzere 1981'de olağanüstü olarak toplanmıştır. A.B.D. delegasyonu, İsrail'i eski Kudüs'ün yönetiminden sorumlu olan ve fiili denetimi elinde bulunduran devlet olarak tanımlayarak, Ürdün'ün aday gösterme girişimine karşı çıkmıştır. Diğer delegasyonların, işgal altındaki Kudüs'ün Arap egemenliği altında bulunduğunu ve bu nedenle İsrail'in onayının alınmasına gerek olmadığını ileri sürmeleriyle, Ürdün'ün aday gösterdiği şehir Liste'ye alınmıştır. Bkz. Lyster, *op.cit.*, s. 219-220; World Heritage Committee, First Extraordinary Session, UNESCO Doc. CC-81/CONF.008/2 Rev., Annex IV (<http://www.unesco.org/whc/archive/repext81.htm#annex4>). Arjantin'in kendi ülkesinde bulunan *Los Glaciares* Ulusal Park'ını aday göstermesiyle, Şili'nin anılan bölgeye ilişkin egemenlik iddiaları ve neticede Park'ın Arjantin adına aday gösterilmesinin onaylandığına

Sözleşme, üzerinde birden fazla devletin egemenlik veya kaza hakkı iddiasının bulunduğu bir sit alanının Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmesinin, uyuşmazlığın tarafı devletlerin haklarına hanel getirmeyeceği, önyargı oluşumayacağı konusunda son derece açıktır. Buna rağmen, yaşanan örneklerde, bazı devletlerin aidiyeti konusunda uyuşmazlık bulunan sit alanlarını aday göstererek, bundan siyasi çıkar sağlamaya çalıştıkları da bir gerçektir. Varılmak istenen hedef ne olursa olsun, böyle bir taktiğin kullanılması siyasi gerilimi son derece arttıracığından, Sözleşme'nin bir uluslararası hukuk metni olarak, yeryüzünün kültürel ve doğal mirasını muhafazadaki etkinliği ciddi biçimde zedeleneyecektir⁴³.

E- Sit alanının Dünya Mirası Listesi'nden çıkarılması

Uygulama Rehberi, Komite'nin aşağıdaki hallerde sit alanlarını Liste'den çıkarabileceğine hükmetmektedir:

a. Alan, Liste'ye alınmasına esas olan özelliklerini kaybedecek ölçüde bozulmaya uğramış ise; ve

b. Dünya Mirasının bir parçası olan sit alanının kendine özgü nitelikleri, insan eliyle yapılan faaliyetler yüzünden henüz adaylık aşamasında tehdit altında ise ve aday gösteren devletin bu aşamada öngördüğü iyileştirici önlemler, öngörülen sürede uygulanmadı ise⁴⁴.

Taşınmazın üzerinde yer aldığı ülke devleti, bu iki durumdan biri sözkonusu olduğunda Sekreteryaya'yı haberdar edecektir⁴⁵. Bilginin ilgili devlet yerine bir başka kaynaktan ulaşması halinde, Sekreteryaya durumu araştırarak, edinilen bilgiye dayanarak harekete geçilip geçilmemesine karar verecek olan Komite başkanına bir rapor sunar⁴⁶. Başkan'ın kararı, araştırmanın devamı yönündeyse, edinilen bilgi, ilgili devletin ve IUCN'nin yorumlarıyla birlikte, Büro'ya aktarılır. Büro'nun ilgili konudaki tavsiyelerini de alan Komite, bu son aşamada nihai karara ulaşır⁴⁷. Uygulama Rehberi, bir taşınmazın Liste'den çıkarılmasını önlemek için mümkün olan tüm önlemlerin alınması ve Komite'nin, bu bağlamda, taraf devletlere teknik

dair bkz. World Heritage Committee, Fifth Session, UNESCO Doc. CC-81/CONF.003/6, Annex III-IV

(<http://www.unesco.org/whc/archive/repcom81.htm#annex3-4>).

⁴³ ABD ve Kanada'nın ortaklaşa koruma altına aldıkları, Dünya Mirası Listesi'de bulunan iki park alanı aksi yönde olumlu bir örnektir. Uygulama rehberi, tek bir devletin sınırlarını aşan alanlara yayılan ve Komite'nin saptadığı ölçütlere uyan kültürel ve doğal taşınmazların Liste adaylıklarında, ortak başvuruyu teşvik etmektedir. Bkz. Operational Guidelines , para. 16; 20,

⁴⁴ Bkz., Operational Guidelines para. 46.

⁴⁵ Bkz. *Ibid.*, para. 47.

⁴⁶ Bkz. *Ibid.*, para. 48.

⁴⁷ Bkz. *Ibid.*, para. 49-51.

yardım önermeye hazır olması noktaları üzerinde durmaktadır⁴⁸. Şimdiye kadar hiç bir sit alanı Liste'den çıkarılmadığı gibi, çıkarılması yönünde bir talepte de bulunulmamıştır.

3- Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi

Dünya Mirası Sözleşmesi, şartlar gerektirdiğinde, Komite'nin Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ni oluşturarak, güncelleştirmesini ve yayınlamasını öngörmektedir⁴⁹. Liste, Dünya Mirası Listesi'nde yer alıp da, muhafazaları için büyük ölçekli girişimleri gerektiren ve Sözleşme uyarınca yardım talebinde bulunmuş olan, ciddi ve belirgin bir tehlikeye mâruz sit alanlarından oluşmaktadır⁵⁰. Sit alanını kurtarma çabalarının tahmini maliyeti de Liste'de belirtilmesi gereken hususlardandır. Zaman kaybedilmemesi gereken durumlarda, Komite, bu Liste'ye gerekli kaydı yaparak, en kısa zamanda yayınlamak yetkisi ile donatılmıştır⁵¹. Sözleşme'nin kaleme alınması sırasında Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne kaydolunan iki taşınmaz da kültürel sit alanı idi⁵².

Uygulama Rehberi, geniş ölçekli gelişim projeleri nedeniyle, belirli ve kısa sürede ortaya çıkacak tehlikelere mâruz kalan sit alanlarına öncelik tanımaktadır. Sit alanının bu nedenle bütünlüğünün bozulması veya soyu tükenmekte olan türlerin sayısında ciddi azalmaların yaşanması mevcut riskin olası yansımaları olarak kabul edilmektedir. Tehlike altındaki taşınmazın Liste seçmelerine konu olabilmesi için, mevcut tehlikenin insan eliyle giderilebilir olması arandığından, insanoğlunun önlemekte çaresiz kaldığı bir doğal felâket tehdidi altındaki sit alanı, bu nedenle seçime konu olamayacaktır⁵³.

⁴⁸ Bkz. *Ibid.*, para. 54.

⁴⁹ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 11/4. Bu paragrafta da, İngilizce metinde **World Heritage List; List of World Heritage in Danger** ibareleri, **Dünya Kültür Mirası Listesi; Tehlike altındaki Dünya Kültür Mirası Listesi** olarak tercüme edilmiştir.

⁵⁰ Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne alınmada izlenecek usul için bkz. Operational Guidelines, para. 86-93.

⁵¹ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 11/4.

⁵² Kotor/Yugoslavya, 1979; Eski Kudüs ve Surları, 1982. Sözleşme'nin 11/4 maddesi uyarınca, Dünya Mirası Komitesi'nin Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne aldığı 30 taşınmaz için bkz.

<http://www.unesco.org/whc/danglist.htm#debut>.

⁵³ Doğal sit alanlarına yönelik tehlikenin kural olarak, yasak avlanma, gübre-haşare öldürücü kullanımı, silahlı çatışma gibi insan eliyle yürütülen faaliyetlerden kaynaklandığı kabul edilmektedir. Böyle bir durumda, projenin durdurulması, sit alanının korunma anlamında daha iyi bir statüye kavuşturulması gibi yollar öngörülmektedir. Bkz. Operational Guidelines, para. 83/i/a; 84. Doğal tehlike faktörü bulaşıcı-salgın hastalık örneği ile somutlaştırılmıştır. Bkz. *Ibid.*, para. 83/i/a.

4- Âkit devletlerin Dünya Mirası Listesi'nde yer alan sit alanlarının korunmasına ilişkin yükümlülüklerinin niteliği

A- Dünya Mirası Listesi'ndeki sit alanlarının muhafazası

Dünya Mirası Sözleşmesi'nin kültürel ve doğal mirasın ulusal ve uluslararası korunmasına ilişkin 4. ve 5. maddeleri, taraf devletlerin kendi ülkelerinde yer alan ve Dünya Mirası Listesi'ne girmiş sit alanlarının muhafazası için ne gibi yükümlülükler üstlendiklerini açıkça belirlemektedir:

"II. Kültürel ve doğal mirasın ulusal ve uluslararası korunması

Madde 4- Bu Sözleşmeye taraf olan devletlerden her biri 1. ve 2. maddelerde sözü edilen ve topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevinin öncelikle kendisine ait olduğunu kabul eder. Bunun için kaynaklarını sonuna kadar kullanarak ve uygun olduğunda özellikle mali, sanatsal, bilimsel ve teknik alanlarda her türlü uluslararası yardım ve işbirliği sağlayarak elinden geleni yapacaktır.

Madde 5- Bu Sözleşmeye taraf olan her Devlet topraklarındaki kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri amacıyla etkili ve faal önlemlerin alınmasını sağlamak için, mümkün olduğunca ve her ülkenin kendi koşullarına uygun biçimde şu çabaları gösterecektir:

a) Kültürel ve doğal mirasa, toplumun yaşamında bir işlev vermeyi ve bu mirasın korunmasını kapsamlı planlama programlarına dahil etmeyi amaçlayan genel bir politika benimsemek;

b) Kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri için, halen mevcut değilse, topraklarında bir veya daha fazla hizmet kurumunu, işlevlerini ifaya yeterli olacak görevli ve araçlarla kurmak;

c) Bilimsel ve teknik çalışma ve araştırmaları geliştirmek ve Devletin kültürel ve doğal mirasını tehdit eden tehlikelere karşı harekete geçmesine olanak sağlayacak müdahale yöntemlerini mükemmelleştirmek;

d) Bu mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri, yenileştirilmesi için gerekli olan uygun yasal, bilimsel, teknik, idari ve mali önlemleri almak; ve

e) Kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri konularında eğitim yapan ulusal ve bölgesel merkezlerin kurulmasını veya geliştirilmesini desteklemek ve bu alandaki bilimsel araştırmaları teşvik etmek.

Sözleşme'nin 4. ve 5. maddeleri ile taraf devletlere yönelik yükümlülüklerin niteliği ile ilgili yorum getiren *The Commonwealth of Australia v. The State of Tasmania* kararı⁵⁴, ilk defa bir ulusal mahkemenin Sözleşme'nin kapsamı ile ilgili bir belirmeye vardığı ve bu anlamda, her devletin Dünya Mirası Listesi'ne girmiş olup da, kendi ülke sınırları dahilinde bulunan sit alanlarının korunmasında mümkün olanın en iyisini yapmak gibi bir hukuki yükümlülük altında buldukları saptamasını yapan önemli bir aşamayı ifade etmektedir. Hiç kuşkusuz, Avustralya⁵⁵ Yüksek Mahkemesi'nin kararı, diğer âkitleri bağlayıcı hüküm doğurmakla birlikte, benzer sorunlarla karşılaşacak devletlerin gözönüne alacağı bir etki yaratmaktadır.

B. Dünya Mirası Listesi'nde yeralmayan, ancak Sözleşme'nin 1. ve 2. maddelerinde atıfta bulunulan kültürel ve doğal mirasa dahil sit alanlarının muhafazası

Sözleşme'nin 4. ve 5. maddeleri ile âkit devletlere getirilen muhafaza amaçlı yükümlülükler, sadece Dünya Mirası Listesi'ne giren sit alanları ile sınırlı değildir. 4. maddenin metni, Sözleşme'nin 1. ve 2. maddelerinde düzenlenen kültürel ve doğal miras tanımlarına uyan sit alanlarının korunması, muhafazası ve gelecek kuşaklara aktarılması gibi görevlerin öncelikle taraf devlete ait olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Sözleşme,

⁵⁴ Tasmania eyaletinin, Batı Tasmania Ulusal Doğal Parkları (Western Tasmania Wilderness National Parks) içinde bulunan bir alanda baraj inşası girişimi, Federal Avustralya hükümetince (Commonwealth of Australia) dava konusu yapılmıştır. Avustralya'nın 1981'de aday gösterdiği sözkonusu doğal ulusal park alanları, Dünya Mirası Komitesi'nce 1982'de Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir. Komite, Tasmania'nın baraj inşası planlarının olası etkileri konusunda ciddi kaygıları bulunduğunu ve Avustralya makamlarının taşınmazın bütünlüğünü korumak için mümkün olan tüm önlemleri almasını aynı tarihte tavsiye etmiştir. Avustralya'nın baraj inşasını önlemek için kabul ettiği kanun ve düzenlemelerin anayasal anlamda geçerliliğini sorgulayan Tasmania'nın itirazı üzerine, uyuşmazlık Yüksek Mahkeme önüne getirilmiştir. Görülen davada, Avustralya, Sözleşme'nin, âkit devletlere Liste'de bulunan sit alanlarının korunması için hukuki bir yükümlülük getirdiğini ileri sürerken, Tasmania, bunun gerçek bir yükümlülük olmaktan ziyade, bir tavsiye veya siyasi boyutta bir uzlaşma olduğu savunmasında bulunmuştur. Bilgi için bkz. Lyndel V. PROTTE & P.J. O'KEEFE: *Law and the Cultural Heritage*, Vol. 3: Movement, Butterworths, 1989, s. 437-440; 789-790; LYSTER, *op.cit.*, s. 223-225.

⁵⁵ Avustralya'nın doğal alanların korunmasına ilişkin mevzuatının ayrıntıları ve Dünya Mirası Listesi'nde bulunan alanların kendi ulusal hukuku temelinde nitelendirilmesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Roger L. BURRIT & Kathy GIBSON: "Who Controls World Heritage Listed Assets?" in ENVTL. & PLAN. L. J., s. 278-290.

alanların korunmasında birincil sorumluluğu ilgili devlete yüklerken, diğer devletlerin de ikincil boyutta ilgili devlet ile işbirliği içinde bulunması gereğini belirlemektedir⁵⁶. 5. maddenin ilk cümlesi de, ülkesindeki kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri için uygulamaya dönük, etkin önlemler alma gereğini devletlere bırakmaktadır.

Sözleşme'nin ilk iki maddesi anlamında kültürel ve doğal miras içinde kabul edilecek sit alanları, Dünya Mirası Listesi'ne giren sit alanlarından sayıca daima daha kabarık olacağından, Liste dışında kalan alanların muhafazası özel bir önem arz etmektedir. Kendi ülke sınırları dahilindeki kültürel ve doğal sit alanlarını, bu maddelerde düzenlenen ölçütler aracılığıyla saptamak her bir âkit devlete ait iken, Liste'nin oluşturulması, Komite'nin sorumluluğundadır. Sözleşme ile getirilen bu sistem nedeniyle, bir devlet, Liste'de yer almasa da, kendi ülkesindeki bir sit alanının kültürel veya doğal mirasının bir parçasını oluşturduğuna karar verebilecektir.

Sözleşme'nin 4. ve 5. maddeleri, gerek 1. ve 2. maddeler anlamında kültürel ve doğal mirasın parçası olan, gerek Dünya Mirası Listesi'nde bulunan sit alanlarına uygulanmaktadır. Bununla beraber, Komite'nin ya da bir âkit devletin, Sözleşme'nin tarafı herhangi bir devlete yönelik olarak, onun ülkesindeki bir alanın, 1 ve 2. maddeler uyarınca kültürel veya doğal mirasın bir parçası olduğu, bu alan Liste'de yer almasa da, 4. ve 5. maddelere göre koruma yükümlülüğünün bulunduğu iddiasını ileri sürmelerine olanak yoktur. Sözleşme, tereddüde yer bırakmayacak şekilde, bizzat her devletin, ilk iki madde uyarınca kültürel ve doğal mirasını oluşturan taşınmazları saptaması gerekliliğini dile getirmektedir⁵⁷. Bir taşınmazın 1. ve 2. maddeler anlamında kültürel veya doğal mirasına dahil olup olamayacağına, ancak taşınmazın üzerinde yer aldığı ülke devleti karar verebilecektir. Taraf devletin bu yönde bir kararın yokluğunda, ülkesindeki bir sit alanına 4. ve 5. maddelerin uygulanabilmesi olanağı yoktur.

B- Ülke-dışı sit alanlarının muhafazası

Dünya Mirası Sözleşmesi, taraf devletlere kendi ülkeleri dışındaki sit alanlarına yönelik olarak da yükümlülükler getirmektedir. Her âkit devlet, ülkelerinde Dünya Mirası veya Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne alınmış sit alanı bulunan diğer devletlere, talepte bulunmaları halinde yardım edecektir⁵⁸. Kültürel veya doğal mirasın bulunduğu ülke devletin

⁵⁶ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 4-7. Ayrıca, GRAHAM, *op.cit.*, s. 776.

⁵⁷ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 3.

⁵⁸ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 6/2. "*Taraf Devletler, 11. maddenin 2. ve 4. paragraflarında belirtilen kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası ve devamının sağlanması konularında bu mirasa sahip olan devletler istediği takdirde yardım*

egemenliğine tam saygı ilkesi çerçevesinde, Dünya mirasının bir parçası olan bu mirasın ancak uluslararası toplumun işbirliği sayesinde korunup yaşatılabileceği, bu düzenlemenin ana fikridir⁵⁹.

Sözleşme'nin bu alanda taraf devletlere getirdiği yükümlülüğün etki alanı ilkinde nazaran çok daha geniştir. Devletler, kendi ülke sınırlarının dışında kalan ve Sözleşme'nin ilk iki maddesi uyarınca kültürel ve doğal mirasın parçası kabul edilen sitlere doğrudan veya dolayısıyla zarar verecek eylemlerden kaçınacaklardır⁶⁰. Düzenlemeye göre, Sözleşme'ye taraf tüm devletlerin, Liste'de yer alan veya Liste'de kayıtlı bulunmamakla birlikte, ülkesinde yer aldığı devlet tarafından kültürel veya doğal mirasın parçası kabul edilen sit alanlarına zarar vermeme yükümlüğü vardır. Uygulama alanı son derece geniş olan bu ifade, devletlere, sit alanlarına zarar verebilecek herhangi bir kasdi eylemden kaçınmaları zorunluluğunu getirmektedir. Bir başka devlet ülkesindeki Dünya Mirası özelliğini taşıyan alana zarar verecek kirleticileri boşaltmak, aynı etkiyi doğuracak gelişim projelerine mali ve teknik yardım sağlamak, Sözleşme anlamında doğrudan veya dolayısıyla zarar verici kasdi eylemler olarak kabul edilecektir⁶¹.

5- Taraf devletlerin diğer sorumlulukları

A- Teşhir ve eğitim

Sözleşme'nin pek çok maddesi, taraf devletleri ülkelerindeki Dünya Mirası'nı kilit altında tutmaya değil, takdir toplamalarını, saygı görmelerini teşvik etmeye, yerel halkın yaşantısında olabildiğince etkin rol oynamalarını sağlamaya davet etmektedir.

---

etmeyi bu Sözleşme hükümleri uyarınca üstlenirler." "The States Parties undertake, in accordance with the provisions of this Convention, to give their help in the identification, protection, conservation and presentation of the cultural and natural heritage referred to in paragraphs 2 and 4 of Article 11 if the States on whose territory it is situated so request."

⁵⁹ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 6/1; 7. WILLIAMS, *loc.cit.*; GRAHAM, *loc.cit.*

⁶⁰ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 6/3. "Bu Sözleşmeye taraf olan her Devlet, Sözleşmeye taraf olan diğer Devletlerin topraklarında bulunan ve 1. ve 2. maddelerde sözü edilen kültürel ve doğal mirasa doğrudan doğruya veya dolaylı olarak zarar verebilecek kasıtlı önlemleri almamayı üstlenir." "Each State Party to this Convention undertakes not to take any deliberate measures which might damage directly or indirectly the cultural and natural heritage referred to in Articles 1 and 2 situated on the territory of other States Parties to this Convention."

⁶¹ Dünya Mirası Listesi'nde bulunan Djoudj National Bird Sanctuary (Senegal) ve Ichkeul National Park (Tunus). göçmen su kuşlarına kışın sığınak olmaktadır. Doğal yaşamın nadide ortamı niteliğindeki bu doğal parkların, diğer devletlerden alınan mali yardımla inşa edilen baraj nedeniyle bozulma tehlikesiyle yüzyüze gelmeleri ve kuşların Avrupa'ya uzanan göç yollarında aşırı avlanmaları, ülke-dışı sit alanları ile ilgili düzenlemenin gerekliliğini onaylayan bir örnektir. LYSTER, *op.cit.*, s. 195, 199.

Örneğin 4. madde, tarafların, olanakları dahilinde, kültürel ve doğal mirasın teşhirini sağlamaları yükümlülüğünü de içermektedir. Sözleşme, *teşhir*⁶² ibaresini tanımlamamakla birlikte, kültürel ve doğal mirasa toplum yaşantısında bir işlev kazandırmak, teşhirle ilgili eğitim merkezleri kurmak gerekliliği üzerinde duran 5. madde⁶³ gözönüne alındığında, devletlerin, toplumu bu eserleri takdire ve kültürel, doğal değerlerine zarar vermeyecek kullanıma teşvik etmelerinin amaçlandığı açıktır.

27. madde, sit alanlarına yönelik eğitim ve tanıtım programları düzenlenmesini⁶⁴, kamuoyunun, ulusal miraslarını tehdit eden tehlikeler ve Sözleşme kapsamında yürütülen faaliyetler konusunda kapsamlı biçimde bilgilendirilmesini⁶⁵ âkit devletlerin sorumluluğuna bırakmaktadır.

28. madde, Sözleşme uyarınca uluslararası yardım alan devletlerin, yardımın konusu olan taşınmazın önemi ve alınan yardımın yararı hakkında kamuoyunu bilgilendirmesini istemektedir⁶⁶.

Dünya Mirası Komitesi ve UNESCO, Sözleşme'nin tanıtımını ve bu yolla daha iyi anlaşılmasını sağlamak için özel bir gayret sarfetmektedir⁶⁷.

B- Raporlar

Taraf devletlerin UNESCO Genel Konferansı'na sundukları raporlarla, Sözleşme'nin uygulanabilmesi amacıyla kabul ettikleri yasal ve idari düzenlemelerle, diğer faaliyetleri yanında, bu alanda edindikleri tecrübelerin ayrıntıları hakkında bilgi vermeleri istenmektedir⁶⁸. Kendisine iletilen

⁶² presentation

⁶³ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 5/a; 5/e.

⁶⁴ Bkz. *Ibid.*, m. 27/1.

⁶⁵ Bkz. *Ibid.*, m. 27/2.

⁶⁶ "Sözleşme çerçevesinde uluslararası yardım alan bu sözleşmeye taraf devletler, kendisi için yardım alınan kültürel varlığın öneminin ve bu yardımın oynadığı rolün herkesçe bilinmesi için gerekli önlemleri alacaklardır." "State Parties to this Convention which receive international assistance under the Convention shall take appropriate measures to make known the importance of the property for which assistance has been received and the role played by such assistance."

⁶⁷ Sözleşme'nin amaçlarını anlatan broşürler, Dünya Mirası olan alanlarda düzenlenen uluslararası konferanslarda slayt gösterileri, takvim ve poster basımları gibi. Komitenin 1981 ve 1982 yıllarındaki toplantılarında bu tür faaliyetlerin önemi üzerinde durulmuştur. Bkz. World Heritage Committee, Fifth Session, UNESCO Doc. CC-81/CONF/003/6, para. 19-20 (<http://www.unesco.org/whc/archiverepcom81.htm>). World Heritage Committee, Sixth Session, UNESCO Doc. CLT-82/CONF.015/7, para. 49-51. (<http://www.unesco.org/whc/archiverepcom82.htm>).

⁶⁸ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 29/1.

raporlara dayanarak, Dünya Mirası Komitesi⁶⁹, UNESCO Genel Konferansı'nın olağan toplantısına, kendi faaliyetleri ile ilgili bir rapor sunmaktadır⁷⁰. Sözleşme'nin etkinlikle uygulanabilmesinde, ilgililerin, Sözleşme'nin uygulanması ile ilgili güncel bilgilere ve Dünya Mirası taşınmazlarının hangi ölçüde muhafaza edildiklerine ait verilere ulaşabilmesi vazgeçilmez önem taşımaktadır. 1982'de bu öncelik gözönüne alınarak başlatılan periyodik rapor sunma uygulaması, 1997'de varılan uzlaşma ile yukarıda anılan iki hususu da içerecek raporların taraf devletlerce periyodik olarak Komite'ye sunulmasını gerektirmektedir⁷¹.

6- Dünya Mirası Fonu

Dünya Mirası Fonu, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin, diğer muhafaza amaçlı antlaşmalara kıyasla en ayırt edici özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir vakıf fonu olarak işleyen Fon, esas olarak, devletlerin UNESCO'nun genel bütçesine katkı payları oranlanarak hesaplanan miktarlardan oluşmaktadır. Bu nedenle, UNESCO bütçesine katılımları düşük olan devletler bakımından cazip yardım olanakları sunan Fon, sanayileşmiş devletler için önemli bir taahhüt niteliğine bürünmektedir⁷².

⁶⁹ Bkz. *Ibid.*, m. 29/2. "Bu raporlar Dünya Kültür Mirası Komitesi'nin dikkatine sunulacaktır." "These reports shall be brought to the attention of the World Heritage Committee."

⁷⁰ Bkz. *Ibid.*, m. 29/3.

⁷¹ Dünya Mirası Komitesi, 1998 tarihli 22. Oturumunda periyodik raporların verilmesi ile ilgili bir dizi karar almıştır. Raporların düzenli aralıklarla verilmesi ve içeriği ile ilgili belirlemelerin yanında, şekle ilişkin tektip bir form ile içeriğe ilişkin açıklayıcı notlar da Komite'nin bu oturumda karara bağladığı hususlar arasındadır. Bkz. World Heritage Committee, 22nd Session, UNESCO Doc. WHC-98/CONF.203/18, para. VI. Methodology and Procedures for Periodic Reporting (<http://www.unesco.org/whc/archive/repcom98.htm>).

Report of the World Heritage Global Strategy Natural and Cultural Heritage Expert Meeting (<http://www.unesco.org/whc/archive/amsterdam98.pdf>).

⁷² Dünya Mirası Komitesi'nin 2000 tarihli 24. Oturumunda, Fon kaynaklarının incelenmesi ve 2001 bütçesinin kabulü ile ilgili açıklamalarda, Fon bütçesinin önceki yıllara kıyasla dikkate değer biçimde azaldığı, harcamaların elde edilen gelirin % 25'ini aştığı belirtilmektedir. Eğer, Fon'un gelir/harcamalar oranı bu seviyede kalmaya devam ederse, bütçede önemli kısıtlamaların kaçınılmaz olduğu, uygulamada bunun desteklenecek projelerin gerek sayısı, gerek kapsamında azalma anlamına geldiği ifade edilmektedir. Komite'nin 7 üyesinin 48,988 ABD dolarını bulan borçları ile birlikte, Fon'a katkı paylarını ödemeyen 78 devletin toplam 2,198,606 ABD doları tutarındaki borçları Komite'nin bir yakınması olarak aynı Oturum'da dile getirilmiştir. Fon'un 2001 yılı bütçesi, 4,348,000 ABD doları iken, 2002 için öngörülen rakam bunun yaklaşık 250,000 ABD doları kadar altındadır. Geniş bilgi için bkz. World Heritage Committee, 24th Session, WHC-2000/CONF.204/21 (<http://www.unesco.org/whc/archive/repcom00.htm#sec13>).

A- Fon'a katkı sistemi

Sözleşme, taraflara; UNESCO'ya her iki yılda bir verdikleri payın % 1'ini Fon'a vermeyi taahhüt ettikleri *zorunlu katkı sistemi*⁷³ ile en az her iki yılda bir olmak üzere düzenli olarak ve zorunlu katkı payı sistemini seçseler idi ödeyecekleri miktardan daha az olmamak üzere katkıda bulunmalarını öngören *gönüllü sistem*⁷⁴ olmak üzere iki yoldan birini seçme olanağını tanımaktadır⁷⁵. İçinde bulunulan ve bir önceki yıla ait zorunlu veya gönüllü katkı paylarını ödemeyen devletler, yapılacak ilk seçim hariç tutulmak üzere, Dünya Mirası Komitesi üyeliğine seçilemeyecektir⁷⁶.

İsteyen devletin Fon'a % 1'in üzerinde bir oranda katkıda bulunması mümkün olabileceği gibi, Fon'a ya da Dünya Mirası kabul edilen sit alanlarına yarar sağlayacak mali kaynak yaratıcı diğer gayretleri desteklemeleri de beklenmektedir. Bilhassa, UNESCO himayesinde Dünya Mirası Fonu'na kaynak yaratmak için düzenlenen uluslararası kampanyalara destek vermek⁷⁷, kültürel ve doğal mirasın korunması amaçlı yardım toplayan ulusal, kamusal, özel vakıf ve derneklerin kurulmasını teşvik etmek⁷⁸, yine Sözleşme kapsamında devletlerden beklenen girişimlerdir. Fon'a, Sözleşme'ye taraf olmayan devletler, kamusal veya özel kuruluşlar ile gerçek kişiler de kaynak sağlayabilir⁷⁹. Fon'a yardım herhangi bir siyasi koşula bağlanamaz, ancak, Komite'nin sözkonusu program veya projeyi uygulama kararını almış olması önkoşuluyla, belirli bir program veya projeyi desteklemek amacıyla yardımda bulunulması yolu açıktır⁸⁰.

B- Fon kaynaklarının kullanımı

Sözleşme'nin âkidi bir devletin, kendi ülkesinde bulunan, halen Dünya Mirası veya Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listelerinden birinde yer alan

⁷³ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 16/1 (Türkçe metinde, 16. madde metninde 1. paragraf numarası olmamakla birlikte, sonraki paragraflar 2'den başlayarak numaralandırılmıştır.) m. 16/1'de taraf devletlerin Fon'a yapacakları katkının miktarı belirlenmemekle beraber, bunun UNESCO bütçesine yaptıkları katkının % 1'inin aşamayacağı öngörülmüştür. Sözleşme yürürlüğe girdiğinden beri % 1 oranı uygulanmaktadır.

⁷⁴ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 16/4.

⁷⁵ Tanımlarına bakarak, devletlerin benimseyebileceği her iki sistemin de zorunlu olduğuna şüphe yoktur. Sözleşme'nin bu maddesinin kaleme alınmasında Fon'a teoride de olsa gönüllü katkıda bulunmak yolu getirilerek, bazı devletlerin Sözleşme'nin devletlerce onaylanması aşamasında daha az zorlukla karşılaşacağı düşünülmüştür. Bkz. Lyster, *op.cit.*, s. 230.

⁷⁶ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 16/5.

⁷⁷ Bkz. *Ibid.*, m. 18.

⁷⁸ Bkz. *Ibid.*, m. 17.

⁷⁹ Bkz. *Ibid.*, m. 15/3/b.

⁸⁰ Bkz. *Ibid.*, m. 15/4. Bütçe, geniş kapsamlı muhafaza projelerini desteklemekte yetersiz kalsa da, nispeten düşük maliyetli pek çok projeye mali kaynak sağlamaya yetmektedir.

veya Listelere girebilecek potansiyele sahip sit alanlarının korunmasını, muhafazasını, teşhirini, iyileştirilmesini sağlamak amacıyla, Komite'den, Fon kaynaklarından sağlayacağı bir uluslararası yardım talebinde bulunması mümkündür⁸¹. Böyle bir talep halinde yapılan ön araştırma sonucunda, araştırmanın derinleştirilmesi gereği ortaya çıkarsa, devlet kültürel ve doğal mirasa dahil sit alanlarının saptanmasına yönelik bir yardım da isteyebilir⁸². Uygulama Rehberi, talepte bulunan devlete sunulacak yardımın türlerini belirlerken, Fon kaynaklarında yararlanmak için gereken öncelikleri de sıralamaktadır. Sözleşme'de belirlenen genel çerçeve dahilinde, yapılacak işin maliyetinin sadece bir kısmı Fon tarafından karşılanacaktır. Uluslararası yardımdan yararlanan devletin kendi öz kaynaklarının müsait olmaması durumu hariç, ilgili devletin katkısı, her bir program veya projeye tahsis edilen kaynakların önemli bir kısmını teşkil edecektir⁸³.

Büro'ya iletilen Fon'dan yardım talebine ilişkin nihai karar organı, Dünya Mirası Komitesi'dir. Komite başkanı ile Büro, Komite'nin onayını almadan, belli bir miktara kadar olan yardım talepleri hakkında karar vermek yetkisiyle donatılmıştır⁸⁴.

C- Fon aracılığıyla sunulan yardımlar

Uygulama Rehberi, devletlere verilebilecek uluslararası yardım türlerini belirlemektedir:

a- Hazırlık aşamasında sunulan yardım

Dünya Mirası Listesi'ne girmeye müsait sitlerin envanterlerinin hazırlanması, Liste'ye adaylıkla ilgili hazırlıkların yapılması ve teknik işbirliği talepleri ile ilgili hazırlık aşamalarında, talepte bulunan devlete

⁸¹ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 13/1.

⁸² Bkz. *Ibid.*, m. 13/2. "Bu maddenin 1. Paragrafı çerçevesindeki uluslararası yardım istekleri, ön incelemeler daha ileri araştırmaların yararlı olacağını gösterdiği takdirde, 1. ve 2. maddelerde tanımlanan kültürel ve doğal varlıkların saptanmasıyla ilgili olabilir." "Requests for international assistance under paragraph 1 of this article may also be concerned with identification of cultural and natural property defined in Articles 1 and 2 when preliminary investigations have shown that further inquiries would be justified."

⁸³ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 25.

⁸⁴ Komite Başkanı, 20.000 ABD dolarına kadar olan hazırlık, teknik işbirliği ve uzman yetiştirilmesi talepleri ile 50.000 ABD dolarına kadar acil yardım talepleri için tek başına karar verme yetkisini kullanabilir. Büro'nun aynı olasılıklara ilişkin olarak tek başına karar verme yetkisi, sırasıyla 30.000 ve 75.000 ABD dolarıdır. Bkz. Operational Guidelines, para. 110/ a/b; 97. Uluslararası yardım talebinin, her bir uluslararası yardım türü için belirlenen formlar kullanılarak yapılması gerekmektedir. Form örnekleri için bkz.

http://www.unesco.org/whc/toc/toc_index.htm.

yardım sunulması yolları açıktır⁸⁵. Envanter kayıtları sağlıklı olarak hazırlanmış sit alanlarının sayıca azlığı, devletlerin aranan nitelikteki envanterleri hazırlamada karşılaştığı teknik ve mali zorluklar gözönüne alındığında, hazırlık aşamalarında verilen yardımın önemi daha da artmaktadır. Her bir proje bakımından otuzbin A.B.D. doları olarak belirlenen miktar, somut talebin özelliklerine göre, danışmanlık hizmetleri, gerekli donanımın sağlanması veya daha nadir hallerde doğrudan mali yardım şekline bürünebilmektedir⁸⁶. Bu aşama için yardım isteyen devlet, başvurusunu, bunu Komite Başkanı'na iletecek olan Sekreteryaya yapacak, Başkan, verilecek yardımın türü ve kapsamı hakkında Genel Direktör ile görüş alışverişinde bulunması sonrasında, nihai karara ulaşacaktır⁸⁷.

b- Âcil hallerde sunulan yardım

Dünya Mirası Listesi'ne girmiş olan veya girmek için aranan nitelikleri taşıyan bir sit alanının, toprak kayması, yangın, sel gibi ani ve beklenmeyen bir olaya bağlı olarak ciddi hasar gördüğü ya da böyle bir riskle karşı karşıya bulunduğu durumlarda, ilgili tarafın âcil haller için verilen yardımı talep etmesi, Fon kapsamında sunulan yardım türlerinden bir başkasıdır. Bu kategoriye giren bir yardım, sitin Liste'ye adaylık için hazırlanması, bir âcil durum plânının oluşturulması veya alanı korumak için âcil önlemler alınması amaçlarından birine yönelik olarak kullanılabilir⁸⁸. Hazırlık aşaması amaçlı yardım talebi ve verilmesinde uygulanan usul, âcil durum yardımı bakımından da aynen geçerlidir⁸⁹.

c- Uzman personel yetiştirilmesi ve teknik işbirliği yardımı

Dünya Mirası sit alanlarının saptanması, korunması, muhafazası ve teşhiri aşamalarında görev yapacak uzman personel yetiştirilmesinde, ilgili devletin burs talebinde bulunma olanağı, eğitim amaçlı yardım türünün uygulanma şeklidir⁹⁰.

⁸⁵ Bkz. Operational Guidelines, para. 94.

⁸⁶ Bkz. *Ibid.*

⁸⁷ Bkz. *Ibid.*, para. 95.

⁸⁸ Bkz. *Ibid.*, para. 96.

⁸⁹ Bkz. *Ibid.*, para. 97. Âcil durum hali için verilen yardım miktarı yıldan yıla değişiklik göstermekle beraber, bu yardım türü 1983'e kadar sadece kültür mirasına dahil sit alanları için kullanılmıştır. Aynı yıl, Zaire, beyaz kuzey gergedanının (*northern white rhinoceros*) sayıları yirmiyi aşmayan son örneklerinin yaşadığı Garamba Ulusal Parkı'nı iyileştirme çabaları için 40.000 A.B.D. dolarlık bir yardım almıştır. Bkz. Lyster, op.cit., s. 232-233.

⁹⁰ Bkz. Operational Guidelines, para. 98. UNESCO'nun Örgüt bünyesindeki tüm burs başvurularında kullandığı standart başvuru formu, önerilen çalışma plânının Sözleşme'nin uygulanması ile ne gibi bir bağlantısını bulunduğu hususu da açıklığa kavuşturularak doldurulduktan sonra, Dünya Mirası Komitesi Sekreteryası'na iletilmektedir. Komite

Dünya Mirası Listesi'ndeki taşınmazların korunması için oluşturulan projelerin yürütülmesinde işbirliği isteyen⁹¹, ulusal veya bölgesel seviyede uzman personel yetiştirilmesinde destek arayan âkit devletler, teknik işbirliği çerçevesinde sunulan olanaklardan yararlanabilir⁹². Bu kategori farklı yardım türlerini içermekle beraber, genel olarak koruma programlarına mali yardım, donanım ve uzman sağlanması amaçlı kullanılmaktadır. Dünya Mirası Komitesi'nin onay verdiği geniş ölçekli harcamaların büyük bölümü, teknik işbirliği isteklerine hasredilmektedir.

Başvuru⁹³ kendisine ulaşan Sekreteryaya, gerekli görürse, yardım talebinde bulunan devletten daha fazla bilgi isteyebilir, doğal sit alanlarına ilişkin başvurularda IUCN'den uzmanlık kuruluğu sıfatı ile danışma görüşü alabilir⁹⁴. Bir sonraki aşama olan Büro, gündemindeki talepleri görüşerek, Komite'ye tavsiyesini bildirir⁹⁵. Büro'nun görüşü olumlu yönde ise, Komite'nin projeyi onaylamasından hemen sonra, teknik işbirliğinin derhal işlerlik kazanması için Sekreteryaya gerekli ön hazırlıkları tamamlar⁹⁶.

d- Eğitim, bilgilendirme ve geliştirme faaliyetlerini destekleyici yardım

Belli bir bölgede yer alan devletlerde Sözleşme'ye ilgi duyulmasını, Sözleşme kapsamındaki farklı konularda oluşturulacak bilinç aracılığı ile Sözleşme'nin uygulanmasında aktif katılımı sağlamak, ortak yürütülen eğitim, bilgilendirme ve geliştirme programları ile özellikle genç nüfusun Dünya Mirası'nın muhafazasında duyarlılığını artırmak amaçlı faaliyetlere 5,000 ABD dolarına kadar uluslararası yardım olanağı sunulmaktadır⁹⁷.

D- Yardım Usulü

Büro tarafından incelenecek uluslararası yardım taleplerinin, âcil hallerde istenen yardım dışında, Büro'nun bir sonraki oturumunda

---

Başkanı'nın, yirmibin ABD dolarına kadar olan yardım talepleri hakkında karar verme yetkisi ile donatıldığı yukarıda (bkz. dipnot 84) belirtilmişti. Bu miktarın üzerindeki başvurularda, teknik işbirliği için öngörülen usul uygulanır. Bkz. Operational Guidelines, para. 102. Teknik işbirliği başvurularında izlenecek usul için bkz. *Ibid.*, para. 104-108.

⁹¹ Türkiye'nin İstanbul surları içindeki bina ve anıtların belgelendirilmesi, envanter kayıtlarının çıkarılması amacıyla, 1999'da onaylanan teknik yardım miktarı, 35,208 ABD dolarıdır. Bkz. <http://www.unesco.org/whc/2000-i.a.htm>.

⁹² Bkz. Operational Guidelines, para. 103.

⁹³ Yapılan başvurularda bulunması gerekli bilgiler için bkz. *Ibid.*, para. 105.

⁹⁴ Bkz. *Ibid.*, para. 106.

⁹⁵ Bkz. *Ibid.*, para. 107.

⁹⁶ Bkz. *Ibid.* para. 108.

⁹⁷ Bkz. *Ibid.* para. 111/a/b.

görüşülmek üzere en geç 1 Mayıs ve 1 Eylül'e kadar yapılması gerekmektedir. Otuzbin ABD dolarını aşan geniş ölçekli talepler, Komite tarafından karara bağlanmak üzere, Büro'nun tavsiye görüşü ile birlikte Komite'ye iletilir⁹⁸.

Dünya Mirası Listesi'nde bulunan veya aday olan sit alanlarının kurtarılması için âcil önlemler alınmasını gerektiren yardım talepleri öncelikle incelenecektir. Liste'ye aday olacak sit alanlarının bu aşamaya hazırlanmasını sağlamaya yönelik yardım talepleri ile teknik işbirliği talepleri öncelikde ikinci sırayı almaktadır. Uzman personel yetiştirilmesi gibi, dolaylı etki doğuracak projeler, öncelikde ilk iki sıradan sonrasına yerleştirilmektedir⁹⁹.

Dünya Mirası Komitesi, bir devlete somut projesi ile ilgili yardımda bulunmaya karar verirse, ilgili tarafların aralarındaki bu mutabakatı belirleyen bir anlaşma akdetmeleri öngörülmektedir¹⁰⁰. Yardımın içeriği, geniş ölçekli bir teknik işbirliğine ilişkinse, Komite ile yardımın sağlandığı devletin aşağıda belirtilen hususları içeren yazılı bir anlaşma yapmaları gerekmektedir.

- i) sağlanan teknik işbirliğinin kapsamı ve niteliği;
- ii) yardımı alan hükümetin yükümlülükleri; ve

iii) hükümetin, Komite ve/veya UNESCO'ya, yardım konusu taşınmaza, projeye tahsis edilen kaynaklara ve fonlara, proje ile bağlantılı olarak Komite ve/veya UNESCO adına hizmet veren görevliler ile diğer kişilere sağlayacağı kolaylık, dokunulmazlık ve bağışıklıklar¹⁰¹.

⁹⁸ Bkz. *Ibid.*, para. 112.

⁹⁹ Bkz. *Ibid.*, para. 113.

¹⁰⁰ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 26. "*Dünya Kültür Mirası Komitesi ve yardım alan devlet yapıkları anlaşmayla, bu sözleşme hükümleri gereği uluslararası yardım sağlanan bir program veya projenin yürütüleceği koşulları saptayacaklardır. Anlaşmayla koyulan kurallara uygun olarak himaye altına alınmış varlığın korunmasına,, muhafazasına ve teşhirine devam etme sorumluluğu bu uluslararası yardımı alan devlete ait olacaktır.*" "*The World Heritage Committee and the recipient State shall define in the agreement they conclude the conditions in which a programme or project for which international assistance under the terms of this Convention is provided, shall be carried out. It shall be the responsibility of the State receiving such international assistance to continue to protect, conserve and present the property so safeguarded, in observance of the conditions laid down by the agreement.*"

¹⁰¹ Bkz. Operational Guidelines, para. 117.

Teknik işbirliğinin etkin bir biçimde yürütülmesini güvence altına almak için, ulusal, bölgesel, yerel, kamusal veya özel tek bir organın belirlenerek, projenin ilgili devlette yürütülmesinin sorumluluğunu üstlenmesi istenmektedir¹⁰².

7- Dünya Mirası Komitesi

A- Yapısı

Dünya Mirası Komitesi, Sözleşmenin âkidi 21 devletin temsilcilerinden oluşmaktadır¹⁰³. Her bir üyenin Komite'deki görev süresi altı yıla sınırlanmış olup, üyelerin üçte biri her iki yılda bir değişmektedir¹⁰⁴. Seçimler, her iki yılda bir yapılan olağan UNESCO Genel Konferansı'nda, tüm âkit devletlerin katılımı ile gerçekleştirilmektedir¹⁰⁵. Sözleşme, Komite üyelerinin seçiminde, yeryüzünün farklı bölge ve kültürlerinin âdilane temsilinin gözetilmesi gereğini dile getirmektedir¹⁰⁶. Hazır bulunan ve oy veren üyelerin üçte iki çoğunluğu ile karar verilmekte, üye sayısının ekseriyeti toplantı nisabını oluşturmaktadır¹⁰⁷.

B- Dünya Mirası Komitesi'nin çalışma sistemi

Uygulama Rehberi, Komite'nin, Dünya Mirası Listesi'ne adaylık başvurularını, Dünya Mirası Fonu'ndan yardım taleplerini incelemek üzere yılda en az bir kez toplanmasını öngörmektedir. Adaylık ve yardım başvurularının, ilgili devlet ile Komite veya Komite tarafından saptanan alt-komite ya da danışmanlar arasında bütün bir yıl boyunca sürecektir olan bir görüş alış-verişine zemin hazırlayacağı da düşünülmektedir. Sık sık tekrarlanan danışma toplantıları aracılığıyla, Sözleşme'nin devletlerin ilgi alanı içinde kalması sağlanmaya çalışılmaktadır¹⁰⁸. Komite'nin düzenli aralıklarla toplanması, kendiliğinden Dünya Mirası Sözleşmesi'nin hedeflerine varmasını sağlamasa da, her bir taraf devletin bu toplantılar sayesinde hedefe varmasını kolaylaştırıcı fırsatlar olarak değerlendirilebilir.

¹⁰² Bkz. *Ibid.*, para. 120.

¹⁰³ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 8/1. Bu madde uyarınca, başlangıçta, 15 devlet temsilcisinden oluşan Komite, Sözleşme'ye 40 devletin taraf olmasıyla birlikte üye sayısını 21'e çıkarmıştır.

¹⁰⁴ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 9/1-2.

¹⁰⁵ Bkz. *Ibid.*, m. 8/1.

¹⁰⁶ Bkz. *Ibid.*, m. 8/2. 1999-2001 dönemi üye listesi için bkz. <http://www.unesco.org/whc/commit.htm#debut>.

¹⁰⁷ Bkz. *Ibid.*, m. 13/8.

¹⁰⁸ Doğal hayatın korunması alanında, tarafların düzenli olarak biraraya gelip uygulama ile ilgili tecrübelerini paylaşacakları bir mekanizma öngörmeyen anlaşmaların, zamanla unutulmuş "uyuyan antlaşma" haline dönüştükleri hk. bkz. Lyster, *op.cit.*, s. 236.

Komite üstlendiği görevi yerine getirmesine yardımcı olmak üzere, gerekli olduğu ölçüde danışma organları oluşturabilir¹⁰⁹, somut sorunlar üzerinde tartışmaya katılmak üzere, kamusal, özel kuruluşları, gerçek kişileri toplantılarına davet edebilir¹¹⁰. UNESCO tarafından atanacak Sekreteryaya, belgelerin, toplantı gündeminin hazırlanmasında Komite'ye yardımcı olur, toplantıda alınan kararların uygulanmasını gözetir¹¹¹. Temsilcisinin Komite toplantılarına danışman sıfatıyla katıldığı IUCN¹¹², uzmanlık alanına giren konularda UNESCO'nun mümkün olan en üst düzeyde faydalanmayı öngördüğü bir kuruluştur¹¹³. Dünya Mirası Listesi'ne aday olan doğal sit alanlarının başvurusunu değerlendiren IUCN¹¹⁴, Fon'dan yardım talebinin konusu bir doğal alan ise buna ilişkin talepleri de gözden geçirmektedir.

III- SONUÇ

Dünya Mirası Sözleşmesi'nin uygulama alanı, özellikle doğal hayatın muhafazası açısından bakıldığında çok geniş olanaklar sunmakta yetersiz kalsa da, son derece kendine özgü nitelikler taşıyan doğal ortamların ve başlıca ekosistemleri temsil eden örneklerin korunmasında cazip çözüm yolları getirmektedir. Bu anlamda ağırlıklı rol oynayan Dünya Mirası Listesi, bu Liste'ye alınmış doğal sit alanlarına uluslararası düzeyde prestij kazandırmaktadır¹¹⁵. Bunun da ötesinde, Sözleşme'nin Liste'de bulunan sitlerin korunması amacıyla sunduğu mali ve teknik yardımlara ek olarak, bu sitlerin ülkesinde yer aldığı devletlere yönelik olarak getirdiği yükümlülükler de Sözleşme'nin uygulamadaki etkinlik gücünü arttıran unsurlardır.

Yürürlüğe girdikten günümüze kadar geçen süre içerisinde pek çok doğal ortamı koruyuculuğundan yararlandırıan Sözleşme, gerek onaylayan devlet sayısının, gerek Liste'ye giren sit sayısının artmasına bağlı olarak, doğal hayatın muhafazasında göz ardı edilemez katkıları ile gündemde kalmaya devam edecektir.

Dünya mirasının korunmasında, devletlerin birbirine olan bağımlılığı ve bundan kaynaklanan işbirliği gereğinin üzerinde özellikle duran Sözleşme, insanlığın ortak mirasının korunmasını bir anlamda devletlerarası

¹⁰⁹ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 10/3.

¹¹⁰ Bkz. *Ibid.* m. 10/2.

¹¹¹ Bkz. *Ibid.*, m. 14/1-2.

¹¹² Bkz. *Ibid.*, m. 8/3. Düzenleme, IUCN yanında, *The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Rome Centre)* ile *The International Council of Monuments and Sites (ICOMOS)* temsilcilerinin de danışman sıfatı ile toplantılara katılabilmesine imkân tanımaktadır. Taraf devletler, benzer amaçlı hükümetlerarası veya hükümetlerdışı örgüt temsilcilerinin de bu sıfatla toplantılara katılımını öngörebilir.

¹¹³ Bkz. Dünya Mirası Sözleşmesi, m. 14/2.

¹¹⁴ Bkz. Operational Guidelines, para. 45.

¹¹⁵ Türkiye'nin Liste'de yer alan sit alanları için bkz. *supra*, dipnot 23.

işbirliğini esası üzerine inşa etmektedir. Kültürel ve doğal mallarla ilgili rejime kazandırdığı yeni ve esnek kavramlar, Sözleşme'nin değerinin ve doğru yönde atılmış önemli bir adım olduğunun kanıtıdır. Bu ve benzeri uluslararası antlaşmalar, en azından kamuoyunun bilinçlenmesine katkıları nedeniyle, ulusal mevzuatlarda gerçekleştirilecek etkin değişikliklerin gerisindeki itici güç olmaktadır.

Bu alanda yürürlükte olan uluslararası antlaşmalar, bundan sonra ulusal ve uluslararası hukukta katedilmesi gereken mesafeye sağlam bir zemin teşkil etmektedir. Ancak, uluslararası hukuk metinlerinde yer alan düzenlemelerin yaygın biçimde kabul edilerek benimsenmesinde ve süratle uygulamaya geçirilmesinde Türk hukuk sisteminde yaşanan aksaklık ve yavaşlığın bedelinin Dünya Mirası Sözleşmesi bakımından da ağır olacağı, geçerli bir saptama olmaya devam etmektedir.